

др Стеван Врачар,

редовни професор Правног факултета у Београду

ИСТОРИЧНОСТ ДРЖАВНО–ПРАВНОГ ПОРЕТКА

Чланак пружа неке крупне проблеме филозофије државе и филозофије права. Аутор третира државу и право као целовиту творевину, сматрајући да њена историјност обједињује две димензије, временитост и просторност. Он инсистира на највећем значају цивилизацијско–културних формација, па сходно свему томе предлаже да се на одговарајући начин третирају питања класне борбе, политичке конституције, „природе ствари“, везе између „позитивног“ и „природног“ права итд.

Кључне речи: *Правни поредак – Историјност. – Идентитет. – Временитост. – Просторност. – Основни проблеми.*

Постављена тема непосредно предочава само то да је „историјност“ несумњиво једна од изведеница термина „историја“, као и то да је „државно – правни поредак“ некакав наговештај везе с „државом“ и „правом“. Међутим, сви ти термини су недовољно јасни, оптерећени су неодређеностима и вишезначностима. Зато су пожељне неке одредбе.

1. Најпре, овде се под „државно – правним поретком“ подразумева јединственост, повезаност, целовитост и међусобно прожимање државе и права, при чему ова два феномена ипак задржавају своје особености и релативну независност. Сама држава је примарна организација, а право је примарна регулација, који се успостављају и који функционишу у оквиру сваког глобалног друштва које истовремено фигурира као уобличена политичка заједница. Као засебна организациона творевина, држава се састоји од посебне и најчешће специјализоване групе управљача, функционера и службеника, одн. државних органа; они врше мноштво делатности; хијерархијски су распоређени и чврсто повезани прикладном влашћу: ослањају се на једну масу објеката и вредности. – Исто тако, право је нарочита творевина или структура чији су саставни елементи: правни субјекти, правни акти, правне норме, правни односи и правни објекти. Држава и право су комплементарни и симетрични, како у целисти тако и у својим деловима. Отуда је државно – правни поредак примарна организацијско – регулацијска творевина, структурно и функционланом уобличена и издиференцирана унутар политичког устројства сваког засебног глобалног друштва. Дакле, оваквим схватањем се избегава проширење појма државе и њено поистовећење с политичком заједницом, али и сужење појма права и његово поистовећење само с „правним нормама“ или „правним прописима“.

Затим, овде се под „историјношћу“ жели истаћи шире значење тог израза, које се не своди на прошлост нечега, па чак ни њено повезивање са

садашњошћу и будућношћу, то јест само на опстајање нечега у времену. Заправо, има се у виду једно од битних својстава у којем се изражава присуство и дејство непрегледног низа чинилаца у опстајању извесне творевине, у њеној егзистенцији и есенцији⁽¹⁾. Полази се од неоспорне чињенице да све друштвене творевине опстају „у времену и простору”, одн. да се налазе у својеврсном „координатном систему” насталом због препознатљивости двеју међузависних димензија: временске или временитости, али исто тако и просторне или просторности. Те две димензије су само у својој основи физикалне, тако рећи космолошке, а стварно и преваходно на овом плану су социјалне, својеврсна потврда друштвене реалности одговарајућих творевина.

Следствено томе, могло би се рећи да идентитет свега, сваког глобалног друштва и сваке творевине у њему, у великој мери одређују и конкретизују поменуте две димензије. Утолико и зато оне нису некакве пуке апстракције и имагинације. Самим тим и државно – правни поредак својим друштвеним реалитетом открива и своју историчност.

2. С таквим незнакама олакшано је посматрање, истраживање и разумевање историчности државно – правног поретка где год се појавио, какав год био и колико год опстајао. Већ при овлашном увиду, а поготово приликом дубинског сагледавања, намеће се утисак о постојању мноштва оваквих творевина у садашњости на свим континентима, али и знатно друкчија слика о прошлости⁽²⁾. При томе, свако располаже некаквим појмовима, поседује извесна знања и настоји да их утемељи на одговарајућим подацима. То је сложен процес *изградње једног од најважнијих сегмената историјског света*⁽³⁾ у датом времену и на датом месту. Тако искрсавају незаобилазна и пресудна питања о ваљаности и примерености свих општин појмова, поставки, идеја, принципа, па и развијенијих концепција и теорија.

Када се не ради само о простом описивању и оскудном објашњавању неког конкретног државно – правног поретка, одн. неког његовог састојка, настају разни степену уопштавања. То су начини стварања теоријских конструкција изналажењем оног што је заједничко, карактеристично, битно за низ или за све одговарајуће творевине. Остављајући по страни проблематичност најопштијих појмова малочас назначених морамо имати у виду разлике и опасности од свих облика појмовног и практичног „апсолутизма” и „универзализма”, који већ као такви пренебрегавају све временско – просторне релације и конкретност, па зато оперишу апстракцијама. Наравно, то се једнако тиче и појединих елемената, својстава, принципа и облика, а нарочито извесних институција, који припадају појединим таквим творевинама. Поште нема трансценденталних, изванисторијских државно – правних поредака, ако не егзистирају као некакви ентитети „по себи”, онда је јасно и да су се конкретно обликовали у извесним раздобљима и на одређеним просторима. Тако искрсавају заједничка, типска и општа својства и елементи. Тако је и настала потреба за означавањем разлика између „античког” и „модерног” државно – правног поретка, између „азијске деспотије” и „европ-

(1) Вид. Ulrich Anacker, Hans Michael Baumgartner, *Geschichte, Handbuch philosophischer Grundbegriffe*, Hрsg. von Hermann Krings, Hans Michael Baumgartner und Christoph Wild, Kösel — Verlag, München, 1973, Бд. 2, С. 547 – 557.

(2) Вид. Wolfgang Fikentscher, Herbert Franke, Oskar Köhler (Hrsg.), *Entstehung und Wandel rechtlicher Traditionen*, (Veröffentlichungen des Instituts für historische Anthropologie, Band 2), Karl Alber — Verlag, Freiburg und München, 1980, С. 820.

(3) Вилхелм Дилтај, *Изградња историјског света у духовним наукама*, предговор Иван Урбанчић, превела Душица Гутеша, редакција Данило Баста, Београдски издавачко – графички завод. Београд, 1980, стр. 141, 152 – 153, 211, 239 – 248.

ске демократије”, између погледа и институција „Запада” и „Истока”. Слични су мотиви код истицања схеме „стари”, „средњи” и „нови” век. У редовима квази – марксиста, рецимо, уврежила се као беспоговорна истина о редоследу: „робовласништво” – „феудализам” – „капитализам” – „социјализам” и на крају некакав утопијски „комунизам”. Све су то потврде одређеног „релативизма”, али не и стварна гаранција научне утемељености и тих ознака и датих знања и резултата.

Друге стране, пак, својерсна заокупљеност оним конкретним и само на једном примеру државно – правног поретка испољеним облицима, елементима и институцијама – идеолошки пројижираним или стварно постојећим – повлачи за собом својерсну теоријску и практичну „апсолутизацију” и „универзализацију” конкретности. То је настојање да се оно непосредно, виђено, доживљено, на известан начин вредновано итд. – некако стави у ред „општесветског” и „свевременог”. Ту је, вероватно, исто тако велики ризик изопачавања историјске перспективе посматрања дате реалности. Ипак, само у одређеним околностима настају најнепожељније последице: обично непознавање ствари, својерсна ускост и „конкретизам”, идеолошка острашћеност и често заслепљеност, недостајање научне критичности и објективности итд. На таквом тлу почивају често агресивни и нетолерантни идеолошко – политички системи, религијска уверења, разне предрасуде. Тако су, рецимо, поникла и разна хипостазирања, „западне демократије”, „совјетског модела”, „југословенског самоуправљања” итд.

Уопште, у средишту свега налази се *метод (ологија)*. Истицањем историčnosti, у ствари, може се пледирати за нешто што превазилази само две поменуте димензије. С основаном претпоставком о многеелементности и изванредној сложености државно – правног поретка постаје јасна недовољност сваког једностраног, једноелементног, уског, редуccionистичког метода. Тако се намеће умесност и потреба различитих метода. Зато је важно истраживање порекла, настанка и развоја овакве творевине и њених елемената. Такође, од битног значаја је истраживање утицаја друштвеног оквира и појединих друштвених чинилаца. Потребно је упоређивање, анализа расположивих података и синтеза у објашњењима итд. За све то и све остало најпогоднији је *интегрални метод државно – правне науке*⁽⁴⁾.

3. Иако је у развоју историографије и филозофско–историјске мисли било значајних представника и резултата, од античког доба и током средње-вековља, несумњиво је снажан полет уследио тек у модерно доба, уопштено говорећи после Француске револуције крајем XVIII века. Истраживања прошлости човечанства и појединих друштава представљала су и подлогу одговарајућих истраживања државно – правног поретка.

Најдубља и најутицајнија је *филозофско-историјска мисао Г. В. Ф. Хегела*⁽⁵⁾. У склопу своје опште филозофије, примењујући основне категорије и методска извођења, он је скицирао историју човечанства, то јест његових најзначајнијих делова, па су тако у могућој мери обухваћени и држава и право. Иначе, своје погледе је потпуно изложио у осталим списима. Реконструирајући најзначајније историјске чињенице, Хегел настоји да предочи општи историјски ток и развојне фазе како целокупног човечанства тако и појединих његових делова. При томе, тежиште и главни показатељ, па и чинилац, целокупног историјског кретања налазе се у људском духу, рекло би се у целокупној духовности. Ту се налазе и држава и право као изразити

(4) Стеван Врачар, *Интегрални метод државно – правне науке*, Зборник за теорију права, св. III, изд. Српска академија наука и уметности, Београд, 1987. стр. 47 – 78.

(5) Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filozofija povijesti*, превео Viktor V. Sonnenfeld, Kultura, Zagreb, 1951, стр. 21 – 112, 404 – 407.

и веома значајни облици духовног живота људи, појединаца и политичких заједница. Све се креће по схеми и у фазама које предочавају субјективни дух – објективни дух – апсолутни дух. Тако се обликују и добијају садржину држава и право, у целости као и у појединим деловима, институцијама. Тако је Хегел нагласио историчност државно-правног поретка као својеврсну временско – просторну дијалектику њихове духовне егзистенције.

С променама општих друштвених прилика и консолидовањем националне заједнице у Немачкој се афирмисала *историјскоправна школа* која је већ својим именом, а особито настојањем понајвише инсистирала на значају историчности права, али и државе⁽⁶⁾. Њени представници и присталице су сматрали да сви главни облици културе, а међу њима једно од главних места припада праву, представљају само изразе специфичног „народног духа” који је, тако рећи, иманентан сваком народу понаособ, који се постепено укоренује и развија, који је најчвршћа подлога и чинилац културног стваралаштва, па и постојећег права и створене државе. Попут језика и заједно с њим ствара се обичајно право, а касније и законско право. (Зато је неприкладно вештачко преношење и рецепција установа римског права.) На таквој сопственој основи се најпоузданије гради политичка заједница, обликују правне установе, задовољавају животне потребе, па и обезбеђује положај група и појединаца.

С појавом К. Маркса и марксизма, одн. *историјскоматеријалистичке теорије* настао је преврат у схватањима о друштву, историји, држави и праву. Насупрот свим ранијим погледима у средиште историјског развоја стављен је материјално – економски живот, а као главна покретачка снага назначена је класна борба. Иако представљају оваплоћење политичке моћи и главни инструмент политичких борби, надамасе класних, држава и право су делови друштвене надградње, па су објективно условљени стањем и развојем економске структуре друштва⁽⁷⁾.

4. Већ на основу ових настојања и индикација видљиви су покушаји да се сагледају разне стране и домашаји историчности за теоријско објашњавање и практично усмеравање државно – правног поретка у светској историји, одн. историји појединих земаља, а нарочито постојећих државних и правних установа. Зато је заиста од највећег значаја не само описивање спољних израза него и унутрашња садржина „историчности”.

Као што је поменуто, историчност не трпи никакве априорне схеме које би се сматрале свежаћим, па као такве једнако користиле за објашњавање свих друштава, разних епоха, појединих збивања. Према томе, такве схеме су неприменљиве и за државно – правни поредак. Иако је основана претпоставка да се историчност налази у „координатном систему” датог времена и датог простора, само са сагледавањем целокупности услова, околности и чинилаца – како код оног што се непосредно истражује тако и код великог броја глобалних друштава и чак свих – може рачунати с исправним усмерењем и одговарајућим захватом историчности. При томе, историчност државно – правног поретка обухвата: пре свега *сопствену историчност*, али исто тако и *историчност целокупног друштва*. Она представља својеврсно „сажи-мање” бескрајног низа различитих утицаја и веза, резултира из свих токова и промена које се дешавају у датом времену и у датом простору; она је својеврсни спој објективних и субјективних чинилаца, потврда како оних препознатљивих закономерности, правилности у збивањима, тако и оних

(6) Giuliano Marini, *Storicità del diritto e dignità dell' uomo*, Napoli, 1987, p. 497.

(7) Карл Маркс – Фридрих Енгелс, *Изabrана дела у два тома*, Култура, Београд, 1950, том I, стр. 10, 337 – 339, 618; том II, стр. 130, 132, 379 – 381, 473 – 477.

невидљивих и нејасних одступања и случајности, она је увек својеврсно изражавање спреге економских, политичких и културних облика живота дате заједнице; неминовно повезивање свега оног што се дешавало у прошлости с оним што се актуелно дешава; она је обележена бруталним сукобима и борбама, али нису занемарљиви ни облици свакојаких међузависности и сарадње; она је резултанта укупности унутрашњих збивања, али и спољашњих утицаја других заједница, држава, међународног облика окружења итд. Сем тога, због постојећих особености, држава има *своју* историчност, а право показује своју историчност – следствено томе како и колико се међусобно разликују. Зато је историчност државно–правног поретка и *резултанта* претходних, али и нешто више од тога. Но, битно је следеће: свака творевина, па дакле и држава, право, државно–правни поредак и сви остали облици и елементи постојећег друштва *имају своју одређену структуру и функцију, али и (сраз) меру узајамног повезивања и утицаја*. Управо због тога се и јављају разлике у стањима тих творевина: онима која су у извесном смислу иманентна и „природна”, али и онима која од тога одступају, па су на неки начин „вештачка”, мање или више „неприродна”. У овим другим случајевима не стају унутрашњи поремећаји, неравнотеже, насилни поремећаји структура и функција односне творевине, што све може водити ка преобликовању и уништењу датих творевина.

Иако су новија филозофско-историјска истраживања пружила веома запажене резултате⁽⁸⁾, стиче се утисак да је историчност ипак нека „велика тајна”. Чак и највећи мислиоци и истраживачи готово заобилазе најкрупнија и најмање разјашњена питања. Чак ни они који су се понајвише бавили сагледавањем историје човечанства и временских циклуса⁽⁹⁾, не дају бар пластичну слику о оном драматичном настанку, опстајању и нестанку великим и моћним државно – правних поредака, у разним раздобљима и на свим континентима. Чини ми се да је неопходно разјашњавање *цивилизацијско – културних формација* као пресудних оквира и подлоге односних државно – правних поредака. Шта су оне, одакле подстицаји њиховог настанка, раста и пропадања? Зашто се све то дешава? Куда све то води? Откуда готово без икаквих веза миленијумима и вековима опстају цивилизацијско – културне формације; на Истоку кинеска, индијска итд. у Средоземљу римска, у Јужној Америци инкаска? Унутар њих су одговарајуће државе и права. Зашто и како сразмерно мали народи готово пресудно играју улогу градитеља, тако рећи, оне светске цивилизације и културе (нпр. грчки и јеврејски)? Зашто и како су сразмерно мали народи стварали гигантске империје (нпр. монголска, османлијска итд.)?

Све су то досад неразјашњене загонетке, а можда су и неразјашњиве. И управо зато има разлога да се праве и најфантастичније претпоставке. Није искључено да постоје и неке тајанствене „генетске детерминације” у појединим људским заједницама, које битно доприносе чудесним збивањима, међу њима и оним у којима главно место припада односном државно – правном поретку. Није искључено да и све оно што изгледа као најчуднија случајност, у ствари, представља израз и потврду присуства и дејства непознатих чинилаца, па се прибегава метафоричним ознакама („Бог”, „судбина”, „провиђење”, „светски дух” и сл.). Уосталом, чак и најауторитативнији мислиоци

(8) Нпр. Освалд Шпенглер, *Пропаст Запада*, Нацрти за морфологију историје света, Превео Владимир Вујић, изд. Космос, Београд, књига прва, стр. 551; књига друга, стр. 643; Arnold Toynbee, *A Study of History, The New One – Volume Edition, Illustrated*, Thames and Hudson, Oxford University Press, London, 1972, p. 576.

(9) Наравно, у наведеним и многим другим делима налази се огроман и драгоцен материјал.

слуте, или изричито помињу, постојања специфичне „историјске енергије” која је распрострањена, шири се, концентрише и дејствује на одређеним местима и у одговарајућим раздобљима⁽¹⁰⁾. Уосталом, чак и емпиријске и егзактне науке о природи не искључују постојање неких досад науци непознатих и моћних облика енергије.

5. Сва ова питања, па и многа друга, намећу потребу разматрања и утврђивања *правног места неких најважнијих момената*, процеса и појава у историји човечанства, одн. појединих глобалних друштава. Ради се о толико значајним стварима да се сматрају незаобилазним, без обзира како се иначе процењују.

У социолошки усмереним истраживањима, а особито у марксизму, главна пажња посвећује се друштвеним сукобима између класа и осталих важних друштвених група. Зато се и наглашава улога *класне борбе* као основног покретача историје друштва, па самим тим и државно – правног поретка који се у његовом оквиру налази. На други начин то се истиче разматрањем *улоге силе у историји*,⁽¹¹⁾ при чему неки аналитичари сматрају да пресудно дејство врши раст производних снага, одн. укупност односа у материјално – економској сфери, а други опет налазе да су огољени облици и средства насиља најважнији чинилац. У вези с тим, једностраним преувеличавањем значаја класне структуре и класне борбе све се своди на крајње исходе те борбе, на револуције и остале исходе сукоба. Међутим, често се потпуно занемарује чињеница да су револуције, оне праве, веома ретка појава, а остали видови сукоба се морају признати као нешто нормално. У својеврсној митологизацији класа и класне борбе занемарује се, међутим, далеко значајнија чињеница, наиме да су спољни сукоби, *ратови* неупоредиво масовнија појава, тако бројна да је готово несагледива у свеколикој историји, а што је још важније, с немерљиво далекосежним дејствима, често с најстрашнијим последицама. У свему томе управо државама припада највећа улога. Такође се занемарује чињеница да друштво опстаје поред осталог и због разних облика међузависности и сарадње разних група и појединаца. Укратко, *друштвена историја није испуњена само једним моментом, већ различитим*. Зависно од тога услеђује и *класност и друштвеност* односног државно – правног поретка.

Опстајање глобалног друштва као политичке заједнице, у свим фазама – настајања, трајања и нестајања – показује се као основна историјска чињеница. То значи да је у потребној мери издиференцирана посебна политичка структура или сфера која заузима, тако рећи, средишње место (између материјално – економске сфере и културно – идејне сфере). Та сфера има највећу чврстину управо зато што обухвата и погодан *политички систем*. Ту се усредсређују главне политичке снаге, оне које воде политику као специфичну делатност уравнотежавања битних потреба, интереса и циљева, консолидованих у датој средини. Целокупна политичка сфера, а нарочито њена структура и функција, обележене се *процесом политичког конституисања друштва*, који је усмерен на то да обезбеди неоспорну надмоћ центрипеталних чињеница, то јест на потискивање центрифугалних. Зато свака таква заједница има себи примерену *политичку конституцију*. Њен државно–правни израз је *устав*. Сви ти процеси, облици и феномени, као дејствени и уравнотежавајући чиниоци доприносе одржавању целовитости и јединства заједнице. А, да би се постигла неопходна интеграција у размерама читаве заједнице, структурише се и функционише државно – правни поредак, не само као

(10) Упор. V. Diltaj, *op. cit.* стр. 210 – 215, 246 – 248, 347.

(11) Fredrich Engels, *Anti—Dühring*, Напријед, Загреб, 1945, стр. 167 – 190.

организациони и институционални механизам, него и као овалплоћење и симболичка потврда делотворности постојеће политичке заједнице. На тај начин се најважнији животни процеси такве заједнице усредсређују у политичку сферу. Најважнија и пресудна питања ту се разрешавају. Дата друштвена средина везује све своје најважније процесе, промене, чиниоце, дејства, облике итд. за сопствени политички живот. Управо зато је политика судбоносна за опстајање заједнице, њених делова и свих припадника⁽¹²⁾.

Међутим, за сагледавање историчности сваког глобалног друштва, а нарочито када се посматрају у склопу низа таквих друштава, груписаних у појединим деловима човечанства, па и целокупног човечанства – најважније су *цивилизацијско – културне формације*. Најдубљи слојеви друштва, најважнији елементи, суштинска својства – све оно што даје печат и целокупности и сваком делу, па и припадницима – представљају само потврде постојања такве формације. Утолико и зато она је „друштвено – економске формације” (којој марксисти придају највећи значај), јер и то на неки начин обухвата. Прави оквири и детерминације историчности налазе се у цивилизацијско – културним формацијама. Целокупни живот човечанства и човека обликује се, али и добија све битне садржинске моменте сходно успостављеним, рекло би се „израслим” таквим формацијама. Целокупни материјално – економски живот, поменути политички живот и примерен културно – идејни живот, тако рећи, димензионирају те формације. Иако су разнородне и партикуларне (просторно, етнички итд.) оне садрже и компоненте општости. Иако су обележене временитошћу, за њих је најзначајније што садрже моменте трајности, трајања извесне подлоге, сталног развоја и дограђивања, превазилажења достигнутих фаза и облика новим и савршенијим, али без пуког уништавања и рушења раније достигнутог. *Зато су цивилизацијско – културне тековине најважније и најукорењеније*. У ред таквих тековина, на свој начин, спада и државно – правни поредак. Ова творевина, наиме, вероватно има своје најдубље *корене* и своје право *језгро* у створеној цивилизацијско – културној формацији. Отуда, има и нечег општег у свим државно – правним творевинама, од грчког полиса до гигантских империја, од држава до модерних правних држава, али и крупних разлика, нарочито када се посматрају поједине такве творевине. Али, због великих разлика у појединим цивилизацијско – културним формацијама, немогућности њиховог усклађивања, поопштавања, проширивања неких елемената и достигнућа као општечовечанских вредности – често настају највећи судари, најоштрији сукоби и чак буквална разарања и уништења појединих таквих формација. Зато би се могло рећи да је историчност државно – правног поретка некако *предодређена трајношћу и оквиром дате формације, а њени изражајни облици налазе се у препознатљивим збивањима*, дакле одређеном времену и на одређеном простору.

6. Елементарни подаци о било ком државно – правном поретку, као реалној цивилизацијско – културној творевини, као саставном делу глобалног друштва, па и односне политичке заједнице – одликавају његову прошлост. С друге стране, уколико и сада опстаје, огледа се у његовом актуелном функционисању. Тако се препознаје његова историчност, па и оно што се налази у основи његовог *идентитета* и *интегритета*. Дакле, историчност *пруга мерила* некадашње и садашње егзистенције дотичне творевине. И то не само за целокупност дате творевине него и за њене саставне делове, нарочито оне најважније.

(12) Stevan Vračar, *Socijalna sadržina funkcije državno — pravnoг poreтка*, Улога државе и права у процесу политичког конституисања друштва, Изд. Савеза удружења правника Југославије, Београд, 1965, стр. 90 – 94, 101 – 106.

У науци преовладава мишљење да су политичке заједнице, а с њима држава и право, настале распадом племенских заједница, дакле прелазом у цивилизацију. Та историјска чињеница повукла је за собом идеолошку, утопијску и есхатолошку прогнозу (у редовима марксиста и анархиста) о неминуовности „укидања” или „одумирања” државно – правног поретка. Но, остављајући то по страни, животни циклус овакве творевине поклапа се с постојањем политичке заједнице⁽¹³⁾. Временско трајање у континуитету, настапак или крај одређене такве творевине, обележавају најчешће ратови (окупација као привремени прекид, или чак као вишевековни прекид, па и коначно уништење) али и револуције и други видови унутрашњих борби. Поред тих временских граница, често неодређених, просторне границе су сасвим одређене као „државне границе”. Међутим, сама временска димензија или временитост се огледа у неразјашњивим осцилацијама, вероватно изазваним утицајем несагледивог низа чинилаца, „бољих” и „лошијих” времена. Свако друштво и свака заједница омогућују испољавање „духа времена” који је несталан, показују и своје релативно трајне карактеристике, епохалне изразе, разне фазе, па и све одговарајуће промене. А што се тиче просторне димензије, она се као социјална огледа у „хабитусу простора”. Свака социјална средина има своје особености настале због многих видљивих, али и многих невидљивих чињеница и утицаја. Државно – правни поредак је најбољи показатељ значаја тих најважнијих момената. Он је најосетљивији на дејство и међузависност двеју одредница. А пошто су сви елементи ове творевине повезани системским везама, а сама целина је уклопљена у систем глобалног друштва – све задобија, мање или више, печат тих одредница. Вероватно због тога и настају приметне разлике између *архаичних* и *модерних* државно – правних поредака. И поред свих и највећих разлика, међутим, постоји неотклонива веза између прошлости и савремености, јер *традиција* обезбеђује најразличитије везе и утицаје⁽¹⁴⁾. У вези с тим најважнија је појава *нација* и националне свести, која у највећој мери омогућава унутрашњу консолидацију и хомогенизацију, стварање унутрашње и органске друштвености, на чијој подлози се успоставља одговарајући државно – правни поредак. Свака етничка група, а поготово нација, има своју *историјску* свест у којој се изражава и прошлост и актуелно постојање дате заједнице. У томе најважније место заузима и одговарајуће *државно – правна свест*.

Када је већ успостављен и довољно уобличен неки државно – правни поредак, онда је најважније обезбеђење његове трајности и стабилности. Пошто се налази у одређеној средини, као једном системском оквиру, претпоставка за то налази се у што потпунијој *равнотежи* разних чинилаца. Такође сами елементи ове творевине изискују одговарајуће уравнотежење. То се постиже и објективним условима и свесним делатностима, одн. дејством објективних закономерности и људским акцијама. Као и сваки други ентитет, државно – правни поредак се структурише и функционише сходно „*природи ствари*”⁽¹⁵⁾. Он је толико значајна и специфична творевина да има своју „темељну меру” и „темељни поредак”, што значи да се у датој времену и простору објективно и спонтано утврђују извесне сразмере и односи, у датој општој ситуацији, па се тако намећу извесна општа мерила, утврђују основни оквири људског понашања. На тој основи је могућно државно орга-

(13) Упор. Gerhard Husserl, *Recht und Zeit*, Vittorio Klostermann, Frankfurt an Main, 1955, S. 10 – 40.

(14) Вид. белешку бр. 2.

(15) Стеван Врачар, *Радбрухово схватање о „природи ствари”*, Зборник за теорију права, изд. Српске академије наука и уметности, свеска IV, Београд, 1990, стр. 197 – 216.

низовање и правно регулисање, како на најважнијим подручјима тако и у конкретним ситуацијама. Оно што проистиче из „природе ове ствари” је најприкладније. Зато је и најпримеренија она историчност која се обликује и добија садржину сходно природи постојећег државно – правног поретка. Но, та природа као нешто аутентично не долази сама по себи, а често је привремено онемогућена дејством извесних носилаца моћи.

Следствено томе, она упрошћавања која се најчешће сусрећу, о „*позитивитету права*” – изазивају оправдане приговоре. Наиме, схватање о „позитивном праву” као укупности важећих правних норми, то јест таквих које су донете на предвиђен начин, а нису укинуте на исти начин – оптерећено је формализмом и особеним нормативистичким редуccionизмом. Јер, тако се потпуно занемарује било какво постојање „природног права”. А оно је, сма-трам, далеко важније, јер сачињава дубљи слој права на чијој основи и настаје „позитивно право”. Зато, ако је сразмерно лако утврдити да су одређени правни системи припали прошлости, сада непостојећи⁽¹⁶⁾, одн. неки његови делови и „прописи” – то је неупоредиво теже када се узме у обзир и „*натуралитет права*”. Јер, овај слој права у реалности постоји у мањој или већој мери, па је делимично изражен и у датом „позитивном праву”. Његова историчност, а поготово његова временитост, није препознатљива⁽¹⁷⁾. Сем тога, ако се већ наглашава формалистички „позитивитет права”, онда је оправдано на сличан начин и постављати и решавати питање државе: и она као формализована структура има одговарајући „позитивитет”, али је много важнији њен „натуралитет”, њен дубљи слој, њен реалитет, па и фактицитет. Као што правни прописи или норме могу постојати само „на хартији”, тако исто могу и многе државне институције фигурирати само у декларацијама, а да у реалности постоји нешто сасвим друго. Битно је оно што постоји и функционише, а не оно што се прокламује као „правно” и „државно”. А када је већ тако, онда се питање *статике* и *динамике* државно – правног поретка мора решавати на други начин. Није довољно утврдити настанак, трајање и престанак важења правних „прописа” као одреднице њихове временитости, а просторност као њихову другу одредницу. Све то у једнакој мери и на сличан начин тиче се и правних субјеката, правних аката, правних односа и правних објеката. А пошто се све то на одређен начин показује и на држави, онда се мора и она третирати на одговарајући начин.

Али, најважније је следеће: *историчност* ове творевине конституише се не само у препознатљивим показатељима, него и у скривеним слојевима који су иначе и значајнији и трајнији. Сваки елемент те творевине има извесно *значење*, па се сва та значењска маса слива у један јединствен смисао, у крајњој линији *историјски*, дакле временски и просторно димензионисан. Тај смисао се може приближно одредити као настојање и објективно кретање *ка што адекватнијем изражавању потреба, интереса и циљева, доведених у оптималну равнотежу деловањем истинских представника политичке заједнице*. То, наравно, није било у моћи и природи ниједне повлашћене класе или групе, а поготово свемоћних тирана. У томе се налазе, на жалост, прави извори оне драматичне форме историчности, њеног стварног смисла, па и свих одговарајућих последица. И, наравно, оне вечне тежње да се доспе до хуманијих и демократских решења.

(Примљено 20. 12. 1990)

(16) Heinrich Henkel, *Einführung in die Rechtsphilosophie*, C. H. Beck, München und Berlin, 1964, S. 36 – 42.

(17) Arthur Kaufmann, *Rechtsphilosophie im Wandel*, Athenäum Verlag, Frankfurt am Main, 1972, S. 1 – 23.

Dr Stevan Vračar,
Professor of the Faculty of Law in Belgrade

HISTORICITY OF THE STATE-LEGAL ORDER

Summary

The subject-matter discussed are the great problems of the philosophy of law and state. Emphasizing that the state and the law are closely connected into a whole (state-legal order), the author considers that historicity is not only the past of that creation, but also a specific expression of two of its dimensions - that of time and that of space. This is why it is possible to discern in the historicity various influences of social factors in the given time and space. Such conception is rather significant in terms of methodology, because it is confronted to abstract schemes, but also in proclaiming a specific institutions as universal ones. After pointing at the contribution of Hegel, the historical-legal school of thinking, and historical materialism in studying the historicity of state and law, the author treats also some essential moments and circumstances of expressing the historicity. These are: class struggle, political constitution of society and more particularly the civilisational- cultural formations. Every state-legal order expresses its identity and confirms it in its own historicity, including that of the entire society. Accordingly, it is significant to find out the position of that creation in the development of the civilisational-cultural formations and more particularly of the spirit of times and of the *habitus* of the space where the specific state-legal order does exist. In accordance with that it is also necessary to adapt the view of the nature of things as a category which relates to the entire creation mentioned above, and also to coordinate the conceptions of positive law and of the natural law. In such a way it is possible to understand also the general historical meaning of the state and the law.

Key words: *Legal order. - Historicity. - Identity. - Timeliness. - Space as element. - Basic problems.*

Stevan Vračar,
Professeur à la Faculté de droit de Belgrade

L'HISTORICITE DE L'ORDRE D'ETAT ET JURIDIQUE

Résumé

Dans son article, l'auteur débat de certains problèmes majeurs de la philosophie du droit et de la philosophie de l'Etat. Soulignant que l'Etat et le droit sont liés en tout unique (l'ordre d'Etat et juridique), l'auteur considère que «l'historicité» n'est pas seulement le passé de cette création, mais aussi une expression de ses deux dimensions, temporelle et spatiale. C'est pourquoi dans l'historicité se reflètent diverses influences des facteurs sociaux dans divers temps et dans divers espaces. Ce concept est d'une grande importance méthodologique car il s'oppose aux schémas abstraits, mais aussi à ce que les institutions concrètes soient proclamées universelles. Après avoir souligné la contribution d'Hegel, de l'école historique de droit et du matérialisme historique à l'étude de l'historicité de l'Etat et du droit, l'auteur souligne également certains moments et certaines circonstances essentiels dans lesquels cette historicité se manifeste. Ce sont: la lutte de classes, la constitution politique de l'Etat et surtout les formations de civilisation et culturelles. Chaque système d'Etat et juridique révèle son identité et la confirme dans sa propre historicité et aussi dans l'historicité

de la société toute entière. Il est donc important de dégager la place de cette création dans l'évolution des formations de civilisation et culturelles, surtout dans la formation de „l'esprit du temps" et de „l'habitus de l'espace" dans lesquels un certain système d'Etat et juridique existe. Conformément a cela, il est nécessaire d'adapter la vue sur la „nature des choses" comme catégorie qui frappe toute cette création et d'harmoniser aussi les positions sur le „droit positif" et le „droit naturel". C'est de cette manière qu'on peut comprendre le sens historique général de l'Etat et du droit.

Mots clés: *Ordre juridique. - Historicité. - Identité. - Temporalité. - Spatialité. - Problèmes élémentaires.*